

aktuel skandinavisk historiografi. Ikke mindst det komparative anlæg gør analysen perspektivrig. Fokus på det danske *Historisk Tidsskrift* giver, som forfatteren er inde på flere steder, større begrænsninger for en karakteristik af dansk historievidenskab, end det er tilfældet for de to andre landes vedkommende, hvor de historiske tidsskrifter ikke har den store konkurrence fra an-

dre tidsskrifter og åbenbart er fora for hele professionen. Men det er i mine øjne heller ikke noget særlig opmuntrende billede, den svenske forfatter tegner af dansk historievidenskab, hvor normerne for anmeldelser angiveligt skulle hindre principiel diskussion af historiesyn og teorivalg, så det er måske godt nok!

Claus Møller Jørgensen

SLESVIG OG HOLSTEN

Kim Furdal: *Fra preussiske landkommuner til danske sognekommuner. Kommunestyret i Sønderjylland fra 1867 til 1920'erne*. (Historisk Samfund for Sønderjylland, 1999). 506 s., 198 kr.

Der er skrevet mange værker om de sønderjyske forhold i tiden mellem 1864 og 1920'erne, men først med dette værk er der udkommet en kompetent redegørelse for spørgsmålet om kommunernes placering i denne for landsdelen så dramatiske tidsperiode. Det må fremhæves som et plus, at værket behandler emnet både før og efter Genforeningen. Formålet med værket præsenteres klart og tydeligt. På s. 13-14 fremføres, at det er intentionen at give et samlet overblik over det landkommunale styre i Nordslesvig fra indførelsen af landkommuneforordningen af 1867 og frem til de første år af 1920'erne. Kim Furdal uddyber dette ved at præcisere, at han ønsker at undersøge, om forordningen betød et brud med fortiden, samt hvilke hensyn de preussiske myndigheder tog over for de nationale forhold i Nordslesvig. Hovedvægten vil han dog lægge på en systematisk beskrivelse af den praktiske genforening af landsdelen fra det

tyske sammenbrud i begyndelsen af oktober 1918, og frem til de nye sogneråd trådte i funktion i 1921-23.

På det metodiske område lægges der op til en spændende anvendelse af kommuneregnskaberne. Forfatteren har som mange andre måttet konstatere, at sognerådernes forhandlingsprotokoller ofte kun giver få oplysninger om egentlige prioriteringer og politiske valg. Der peges på, at de kommunale regnskaber er en genvej til at belyse den førte politik, når der vel at mærke foretages komparative sammenligninger.

Hermed har læseren fået en eksemplarisk problemformulering, der er central ikke blot for spørgsmålet om det lokale selvstyre, men som også stiller skarpt på det i historiske sammenhænge ofte væsentlige spørgsmål om kontinuitet eller brud.

Spørgsmålet er, om denne klare og vedkommende problemstilling bliver fulgt op af en lige så fyldestgørende analyse. Svaret er et betinget ja! De nævnte centrale spørgsmål besvares fyldestgørende og udtømmende, men udnyttelsen og den formidlingsmæssige behandling af kommuneregnskaberne når ikke helt op på samme niveau.

For hele værket gælder det, at det er

velskrevet, og Furdal er ikke bange for at give sin mening til kende. Det sker velafbalanceret med både vid og bid. Det kommer tydeligst frem i hans tankevækkende overvejelser og klare standpunkter, hvad angår det at skrive lokalhistorie. Den fremlagte analyse er et prisværdigt eksempel på, at lokalhistorie ikke blot er en refleksion af den generelle historie, hvilket da også er Furdals udgangssalut.

Værket består af seks hovedkapitler, der igen må siges at udgøre to hovedblokke. Den første omhandler henholdsvis kommunestyre i Nordslesvig før 1920, Genforeningens lovmæssige aspekter og spillet omkring sogneudvalgenes rolle frem til dannelsen af de nye »storkommuner« – sognekommunerne. Den anden hovedblok omhandler de økonomiske aspekter, som de nye sognekommuner stod over for. Der indledes med Sønderjylland år 0, hvori der gives et generelt overblik over den økonomiske situation i landsdelen omkring 1920, og perspektivet indsnævres herefter til sognekommunernes miserable situation. Efter 1. Verdenskrig var det noget af et økonomisk fallitbo, der vendte hjem til Danmark.

Kildemæssigt er der ikke bevaret tilstrækkeligt med regnskabsmateriale på sognekommunalt niveau, men kommunale regnskaber blev sendt til revision hos amtsrådet, og det er det her aflejlrede materiale, som er udnyttet. Furdal anfører, at der for perioden 1919 til 1922/23 desværre ikke systematisk er bevaret regnskabsmateriale, det er kun lykkedes at opdrive regnskaber fra sognekommunerne i Haderslev amt 1921/22.

I kapitlet »Kommunestyret i Nordslesvig før 1920« slås det fast, at landkommuneforordningen af 1867 i overvejende grad byggede på den eksisterende administrative struktur. Der var med andre ord ikke tale om noget dramatisk

brud. Landkommunerne blev styret af kommuneforsamlingen, der bestod af samtlige stemmeberettigede beboere. Landkommunen kunne oprette et valgt kommuneråd, og de kunne også indgå i kommuneforbund, der i fællesskab varetog enkelte formålsbestemte opgaver, f.eks. skole-, vej- og fattigvæsen.

Kommuneforstanderen var den centrale skikkelse. Ikke blot havde han kommunale beføjelser, men også mere vidtrækkende forvaltningsmæssige ansvarsområder, f.eks. udgjorde han den lokale politimyndighed. Han fungerede i en dobbeltrolle som lokalbefolkningens og statens repræsentant med loddet i vægtskålen hos sidstnævnte, som forfatteren rammende konkluderer. Kommuneforstanderen blev valgt af kommuneforsamlingen, men valget skulle godkendes af landråden, og fra 1892 skulle amtsforstanderen ligeledes høres. Landråden kunne fra 1892 indsætte en kommissarisk kommuneforstander f.eks. for at sikre tysksindede kommuneforstandere i dansksindede landkommuner. I kølvandet på Tysklands nederlag i 1. Verdenskrig og revolutionen i november 1918 blev der dannet arbejder- og bonderåd i landkommunerne, men disse berørte ikke afgørende det eksisterende administrative system. Den nye socialdemokratiske regering afskaffede de privilegerede klassers særrettigheder i forbindelse med valg. Nu havde alle tyske mænd og kvinder, der var fyldt 20 år, én stemme. De ændrede love førte til, at de kommuneråd, der fungerede fra marts 1919, og indtil sognerådene overtog deres arbejde i 1921, var i overensstemmelse med det nationale sindelag i den pågældende kommune.

Selv om redegørelsen for de administrative forhold er udmærket, ville det have været rart med organisationsdiagrammer for bedre at kunne danne sig et hurtigt overblik. Til dette formål må det tilrådes at have Hans Schultz Hansens

hæfte *Preussiske arkiver fra Nordslesvig 1867-1920* ved hånden. Hæftet er fra 1999 og udgivet i Arkivernes Informationsserie.

I takt med, at den nationale kamp i Sønderjylland spidsede til fra slutningen af 1880'erne, var det slut med den såkaldte repressive tolerance. Det har tidligere undersøgelser ofte før påpeget. I dette værk bliver det empirisk underbygget for administrationen af landkommunerne ved at se på, hvilket sprog forhandlingsprotokollerne fra landkommunerne og kommuneforbundene blev ført på – eller mere præcist hvornår der fandt et skifte sted fra tysk til dansk. Undersøgelsen omfatter de bevarede protokoller, der er afleveret til Landsarkivet for Sønderjylland, og som der også bemærkes, giver det givetvis en skævhed i materialet således at forstå, at andelen af protokoller, der er ført på dansk, er overrepræsenteret. Det skriftlige forvaltningssprog var ved lov af 1876 bestemt til at skulle være tysk, men undersøgelsen viser, at langt op i 1890'erne blev mange af disse protokoller ført på dansk. I Sønderborg amt var der på trods af det generelle tyske pres fem forhandlingsprotokoller, der i hele perioden 1867-1920 blev ført på dansk.

Forfatterens mest fortjenstfulde indsats ligger i redegørelsen for de lovmæssige aspekter. Kommunespørgsmålet ses i sammenhæng med hele genforeningsproblematikken og spillet omkring sogneudvalgenes rolle frem til dannelsen af de nye »storkommuner« – sognekommunerne. De preussiske landkommuner var særdeles små enheder. Det kan man forvise sig om ved at se på det kort, der gengives over landkommunerne anno 1919. De ca. 350 tyske landkommuner blev sammenlagt til 124 danske sognekommuner.

Inden redegørelsen for kommunesammenlægningerne belyses de admini-

strative tiltag såvel i centraladministrationen, den regionale administration som i lokaladministrationens mindste enheder, landkommunerne.

For at kunne se spørgsmålet i sin rette sammenhæng gives en længere redegørelse for de forskellige faser i den generelle udvikling vedrørende behandlingen af de lovmæssige spørgsmål, der skulle afklares i forbindelse med Genforeningen. Vi følger således de sønderjyske udvalg, Kriegerudvalget, Rigsdagspartiernes politiske forhandlingsudvalg såvel som Rigsdagspartiernes sønderjyske udvalg og Det Midlertidige Ministerium for Sønderjyske Anliggender. De mange faser og facetter har Furdal særdeles godt styr på, og dette vanskelige stof bliver formidlet så spændende som en bedre roman. På s. 76 sammenfattes det på følgende måde: »Den juridiske og administrative proces forblev relativ ubesmittet af den politiske kamp. I stedet blev, med enkelte undtagelser, centraladministrationen den udfarende kraft i genforeningsarbejdet, primært sekunderet af Christiansborgpolitikkerne. I anden række af Vælgerforeningen og andre involverede i den politiske strid«.

Kriegerudvalgets arbejde fra dets oprettelse i december 1918, og til det blev nedlagt ved oprettelsen af Det Midlertidige Ministerium for Sønderjyske Anliggender i juni 1919, ses som helt centralt for hele lovgivningsarbejdet omkring Genforeningen. Det lille udvalg, der bestod af kabinetssekretær A. Krieger og Martin Hammerich, daværende herredsfuldmægtig og senere kontorchef i H.P. Hanssens Midlertidige Ministerium for Sønderjyske Anliggender. I billedteksten til portrættet af Martin Hammerich s. 78 er udvalget dog vokset til tre personer, men det må være en fejl. At H.P. Hanssen rent faktisk havde mere end en finger med i, hvad udvalget foretog sig, er en anden sag.

Med Martin Hammerich har værket også fået sin egen helt. Han betegnes som Genforeningens administrative arkitekt. Til tider forekommer det dog, som om Hammerichs fortræffeligheder overeksponeres, set i forhold til H.P. Hanssens indsats.

»Skurkene« finder vi i Justitsministeriet og Indenrigsministeriet. Justitsministeriet tillægges generelt den holdning, at der her var en betydelig modstand mod en blød overgang fra tysk til dansk ret og mildt sagt en dårlig forståelse for de praktiske problemer for befolkningen i landsdelen (s. 118). Mindst sympati er der i værket over for den ambitiøse fuldmægtig i Indenrigsministeriet P.C. v. Stemanns konservative og temmelig udemokratiske grundholdning. Ikke desto mindre var det Stemann, der udarbejdede de første oplæg og aktivt medvirkede til de efterfølgende forslag til håndteringen af det kommunale område i Sønderjylland efter Genforeningen. At landkommunerne var alt for små administrative enheder, var der generel enighed om. Alligevel voldte den praktiske gennemførelse af sammenlægningen af landkommunerne store problemer. Furdal skønner forsigtigt, at i ca. halvdelen af sognene var det nødvendigt med ændringer i forhold til den standardoverenskomst, som var blevet udarbejdet af Indenrigsministeriet. Det typiske i særoverenskomsterne var, at landkommunerne selv skulle afvikle deres gæld og således ikke ligge den nye sognekommune til byrde. Det skete i mange tilfælde ved, at der blev opkrævet en ekstra kommuneskat af de personer, der boede i de mest gældstyngede tidligere landkommuner. Det gav den helt specielle ligningskonstruktion, at kommuneskatten ikke var ens inden for den samme sognekommune. Ordningen var som skabt til efterfølgende splid. Furdal fremdrager også eksempler på, at det var konflikter mellem land og by og/eller

sociale modsætninger, der vanskeliggjorde sammenlægningen.

Der er ikke tale om blot en underholdende opremsning af de forskellige lokale stridigheder. Nej, målet er bredere, og det siges klart s. 169: »Skal vi tage lokalhistorien alvorligt, er vi imidlertid nødsaget til at foretage en systematisk undersøgelse af disse »bagateller« for at blotlægge de økonomiske, sociale og kulturelle strukturer, der lå bag konflikterne«.

Gennemgangen af de kommunale regnskaber for Haderslev amt 1921/22 er mere tung. Overraskende er det ikke, at materialet viser, at det økonomisk stod skidt til i sognekommunerne. Udgiftssiden blev især tynget af renter og afdrag, skolevæsen og vejvæsen. På trods af mange tabeller og udregninger er det, som om anstrengelserne ikke står mål med resultatet. Naturligvis er det korrekt, når det s. 380 konkluderes, at »Sognekommunernes økonomi hvilede på usikker grund, og driften var yderst følsom over for fluktuationer i den generelle økonomi og ikke mindst landbrugsindtjeningsmuligheder«. Udsagnet bygger dog kun i ringe omfang på egne primære arkivundersøgelser, men væsentligst på den eksisterende litteratur samt den trykte statistik. Det er ikke konklusionen på analyserne af de gennemgåede regnskaber for sognekommunerne i Haderslev amt for et år! Mere substans er der i en iagttagelse som den på s. 377, hvor det nævnes, at sognerådene i Haderslev amt ikke var væsentligt mere lånevillige end andre sogneråd i Danmark, men i modsætning til i resten af landet gik pengene primært til at finansiere den daglige drift, da kassebeholdningen typisk var gabende tom.

Generelt virker det, som om udnyttelsen af kommuneregnskaberne ikke er helt fyldestgørende. Sognekommunernes økonomi ses vel bedst i kontekst med statens tilskud til f.eks. social- og

sundhedsvæsen og folkeskole såvel som i forhold til amtsrepartitionsfonden. Der er ansatser, men mere bliver det ikke til. Det ville også have været ønskeligt med en kobling til, hvorledes konkrete socialsager, vejsager m.m. faktisk blev behandlet i udvalgte kommuner. Et spædestik dybere ville have styrket den i øvrigt klare lokalhistoriske profil.

Konklusion er, at jeg hellere havde set to bind i stedet for dette ene monstrøse værk på godt 500 sider. Mens de første to tredjedele af værket er eminente, kunne den sidste tredjedel udmærket have været udskilt og efter supplerende studier have udgjort et selvstændigt værk.

Peter Fransen

NORDEN

Michael Müller-Wille (Hrsg.): *Rom und Byzans im Norden. Mission und Glaubenswechsel im Ostseeraum während des 8.-14. Jahrhunderts.* Band I-II. (Franz Steiner Verlag, 1997-98). 833 s., 178 DM.

Skandinavernes overgang til kristendommen har gennem de seneste år vundet fornyet interesse blandt en række forskere fra vidt forskellige fagtraditioner. Således har arkæologer, kunsthistorikere, historikere, teologer og religionshistorikere m.fl. på forskellige vis samarbejdet om at kaste nyt lys over en væsentlig brydningstid i den fælles fortid. Flere nordiske forskningsprojekter omkring religionsskiftet er blevet etableret og har allerede resulteret i nye publikationer. Også i et større geografisk område har man blandt forskere kunnet samle sig omkring dette tema og således forsøgt at belyse ikke bare Skandinaviens, men hele Østersøregionens overgang til kristendommen – skønt den naturligvis strakte sig over ganske mange århundreder.

Nærværende to bind udgivet af arkæologen Michael Müller-Wille er resultatet af et sådan forsøg på at samle undersøgelser fra hele dette store område i en fælles publikation til belysning

af skandinavernes, balternes, russernes, polakkernes, slavernes og tyskernes antagelse af kristentroen fra det 8. til det 14. århundrede. Ydermere har det været udgiverens hensigt at undersøge, hvorvidt denne kristning af Østersøregionen fandt sted fra øst eller vest – dvs. med baggrund i en græsk-ortodoks eller en romersk-katolsk kirketradition.

I alt har 39 bidragydere leveret artikler til de to bind, hvori de ud fra hvert sit materiale og med udgangspunkt i hver sit særlige geografiske område beskriver religionsskiftet, som det tegner sig i de relevante områder. Og netop vægtlægningen på de forskellige geografiske områder er iøjnefaldende, idet de to bind er snævert geografisk bygget op – ja næsten nationalstatsligt. Efter nogle få indledende og bredt anlagte artikler fortsættes der med artikler omkring enkelte landområder stort set svarende til de moderne nationalstater: først Nordtyskland, så Danmark, Sverige og Finland – alle i første bind. Dernæst følger i andet bind Estland, Letland, Litauen, Polen og Rusland, foruden de pommeriske og vendiske områder. Man kan naturligvis altid diskutere, hvorledes en udgivelse bør struktureres og sættes sammen. I nærværende publikation kan meget således tale for en geografisk op-